

Prof. dr hab. Halina Pelc
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Alicji Trukszyn
pt. *Studium kulturowo-językowe wybranych obrzędów przejścia*
(na przykładzie wsi okolic Łyśca),
napisanej pod kierunkiem naukowym
dra hab. prof. UJK Stanisława Cygana,
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Humanistyczny,
Kielce 2019, stron 393

Rozprawa doktorska mgr Alicji Trukszyn pt. *Studium kulturowo-językowe wybranych obrzędów przejścia (na przykładzie wsi okolic Łyśca)*, napisana na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach pod kierunkiem dra hab. prof. UJK Stanisława Cygana, wpisuje się metodologicznie i materiałowo w problematykę z jednej strony dialektologiczną z nachyleniem etnolingwistycznym, z drugiej – etnograficzną i etnologiczną. Jest obszernym i bogatym problemowo opisem kulturowego i językowego obrazu niezwykle istotnego wycinka ludowej rzeczywistości i sposobów jej konceptualizacji przez współczesnych mieszkańców wsi regionu świętokrzyskiego. Doktorantka podjęła temat ważny kulturowo i tożsamościowo, a także mało jeszcze zbadany.

Praca doktorska jest oparta na własnym materiale terenowym, zebrany przez mgr Alicję Trukszyn z rozważaniem metodologicznym i wycuciem specyfiki regionu. Są to rozbudowane badania kwestionariuszowe, umiejętnie łączące dane językowe z informacjami o charakterze etnograficznym, kulturowym i obyczajowym. Obszarem badawczym jest jedenaście wsi okalających Łysiec, centrum Gór Świętokrzyskich, których szczegółowa charakterystyka, z uwzględnieniem historii, położenia geograficznego, środowiska przyrodniczego, walorów turystycznych oraz struktury

ludności, została przedstawiona w aneksie. Badania terenowe przeprowadzone w latach 2007-2017 były oparte zarówno na kompetencji badaczki, jak i wiedzy mieszkańców badanych wsi, zróżnicowanych pod względem płci (23 kobiety i 7 mężczyzn), wieku (od 22 do 94 lat) i wykształcenia, co pozwoliło na włączenie opisywanego problemu w nurt zmian cywilizacyjno-mentalnościowych i kulturowych współczesnej wsi. Dysproporcja w doborze informatorów jest uzasadniona, i – jak sędzę – podyktowana tematyką badań oraz względami praktycznymi (kobiety chętniej uczestniczą w takich przedsięwzięciach). Materiał egzemplifikacyjny zebrany od mieszkańców wsi został poszerzony o dane archiwalne – drukowane i zapisane, dzięki czemu Doktorantka uzyskała zwarty i w pełni wiarygodny obraz badanego zagadnienia zarówno od strony kulturowej, jak i językowej.

Podstawowym celem badawczym recenzowanej pracy jest rekonstrukcja językowo-kulturowego obrazu *obrzędów przejścia*, utrwalonych w świadomości mieszkańców wsi, ale Pani mgr Alicja Trukszyn szuka też odpowiedzi na ogólnie postawione pytanie dotyczące zależności pomiędzy językiem a szeroko pojmowaną kulturą i wiejskim doświadczeniem zamkniętych w obrzędzie, zwyczaju, obyczaju i tradycji. Tak zarysowany cel badawczy należy uznać za wartościowy poznawczo i uzasadniony naukowo.

Metodologicznie praca sytuuje się w nurcie aktualnych dziś założeń kulturowo-językowego obrazu świata z nachyleniem etnolingwistycznym. Jako metodę wyjściową zastosowano wywiad, a jako metodę opisu koncepcję językowego obrazu świata, przejętą za lubelską szkołą etnolingwistyczną Jerzego Bartmińskiego, oraz teorię pól znaczeniowych. Obie metodologie wzajemnie się uzupełniają i przenikają, dając podstawę do analiz szczegółowych w rozdziałach drugim, trzecim i czwartym oraz budowania obrazu całościowego, rozbitego na fasety, włączone w strukturę poszczególnych pól leksykalnych (w rozdziale piątym). Zespolecie obu metodologii dało dobry wynik, ale zabrakło w pracy szerszego omówienia językowego obrazu świata i teorii pola semantycznego. Dłuższa wzmianka jest w rozdziale piątym, ale warto byłoby szerzej naświetlić ten problem przy prezentacji metody badawczej w rozdziale drugim zatytułowanym *Metodologia badań własnych*, z późniejszym

odwołaniem się do tej części pracy. Przy kierowaniu pracy do druku warto się nad tym zastanowić.

Kompozycja pracy jest przejrzysta i logiczna, o wyraźnie rozczłonkowanej budowie, spójna językowo, o zwartej i klarownej strukturze segmentującej bogaty materiał egzemplifikacyjny. Część zasadniczą stanowi, poza wprowadzeniem, wnioskami, bibliografią, aneksem, kwestionariuszem i wyborem pieśni obrzędowych oraz przyśpiewek weselnych, sześć rozdziałów, w tym cztery analityczne i dwa o charakterze metodologicznym i syntetyzującym. Doktorantka opisuje obrzędy przejścia, przyjmując chronologiczny sposób porządkowania danych i opierając swoje rozważania na autentycznym materiale terenowym, zebrany współcześnie od mieszkańców jedenastu wsi, otaczających Łysiec.

Po wstępnym wprowadzeniu czytelnika w problematykę pracy, z przybliżeniem przyjętych rozwiązań metodologicznych i określeniu obszaru badań, Pani mgr Alicja Trukszyn przechodzi do rozdziałów o charakterze rozważań szczegółowych. W pierwszym prezentuje ustalenia terminologiczne i metodologię badań. Kolejne trzy rozdziały mają charakter interpretacyjno-materiałowy. W drugim, trzecim i czwartym analizuje kolejne obrzędy przejścia, bogato je dokumentując pod względem stanu badań, struktury obrzędu i materiału egzemplifikacyjnego, stanowiącego podstawę opisu szczegółowego. Doktorantka wymienia kolejne segmenty związane z ciążą oraz nakazami, zakazami i przewidywaniami z tym związanymi, następnie omawia narodziny, włączając je w sferę magiczną, symboliczną i ściśle religijną z chrztem i obowiązkami rodziców chrzestnych. Rozdział trzeci poświęca małżeństwu oraz zwyczajom weselnym, przygotowaniom do ślubu, zaślubinom i przesądom związanym z tym okresem. W rozdziale czwartym wprowadza nas w ludowy ogląd obrzędu śmierci i zwyczajów pogrzebowych, omawia obraz śmierci w wyobrażeniach ludowych, etapy obrzędowości pogrzebowej, zwiastuny śmierci, anomalie przyrodnicze, niewytłumaczalne zdarzenia towarzyszące odejściu z tego świata, zachowania żałobników i ceremonię kościelną. Analizy są wnikliwe, wyczerpujące, opatrzone wszystkimi niezbędnymi i koniecznymi elementami aparatu naukowego, z umiejętnym wtopieniem w tok rozmyślań materiału zgromadzonego w terenie.

Rozdziały piąty i szósty mają charakter syntetyzujący, z włączeniem obrzędów przejścia w strukturę badawczą językowego obrazu świata i teorii pola znaczeniowego oraz ich zanurzenie w cechach językowych regionu. W rozdziale piątym *Pole leksykalne związane ze sferą obrzędowości przejścia*, Doktorantka grupuje zgromadzony materiał zgodnie z zasadami funkcjonowania pól leksykalno-semantycznych, przywołując badania Jerzego Bartmińskiego, Renaty Grzegorzczukowej, Ryszarda Tokarskiego, Jolanty Maćkiewicz, Janusza Anusiewicz, Anny Dąbrowskiej, Jana Kajfosa i innych, a także wydziela trzy pola znaczeniowe motywowane trzema omawianymi wcześniej obrzędami przejścia: 1) ciążą i narodzinami, 2) małżeństwem, 3) śmiercią. Doktorantka słusznie przyjmuje, że każde słowo w obrzędzie powiązane jest z umownymi znakami kulturowymi, wiedzą ludzi i ich doświadczeniem, i tą zasadą kieruje się w dalszych rozważaniach. Każdy z segmentów rozdziału stanowi samoistnie niezwykle wartość dokumentacyjną i interpretacyjną, z wiedzą szczegółową pogrupowaną i wpisaną w szerszy obraz kulturowo-językowy, z odwołaniem do danych terenowych i trafnie wkomponowanej w ten obraz literatury przedmiotu. Rozdział szósty, zatytułowany *Cechy języka regionu kieleckiego zawarte w tekstach mówionego języka mieszkańców badanych wsi*, to analiza cech językowych, wyekscerpowanych z wypowiedzi mieszkańców wsi, ułożonych systemowo i pokazujących w miarę dobrze zachowane cechy gwary kieleckiej, będącej jednocześnie pomostem między przeszłością a współczesnością.

Mimo mojej ogólnie wysokiej oceny, praca nie jest wolna od potknięć i usterek. Poza wymienionymi już uwagami metodologicznymi dotyczącymi językowego obrazu świata i teorii pola znaczeniowego, warto także zwrócić uwagę na stronę stylistyczną, częściowo powiązaną z wadliwą segmentacją tekstu, interpunkcją, niepotrzebnymi powtórzeniami (por. m. in. strony: 7, 11, 21-22, 31, 34 i inne). Nie są to sytuacje częste, ale przy przygotowaniu pracy do druku, warto je wyeliminować. Zauważyłam też niespójność w kwalifikowaniu informatorów (30 osób w wieku 22-94), z niejasnością dotycząca osób najmłodszych – czy miały one bezpośredni udział w udzielaniu informacji, czy (jak sugeruje przypis na stronie 38) tylko przysłuchiwały się rozmowom. Jeżeli tak, to trudno uznać je za informatorki.

Konkluzja

Praca doktorska mgr Alicji Trukszyn zasługuje zdecydowanie na ocenę pozytywną. Jest opracowaniem o dużych walorach poznawczych, wartościowym i potrzebnym, wyważonym interpretacyjnie, przygotowanym ze znajomością zarówno założeń teoretycznych, jak i domeny praktycznej badań, z trafnie wykorzystaną literaturą przedmiotu i dobrą znajomością specyfiki kulturowej regionu. Bogata i obszerna dokumentacyjna część pracy to w większości materiały zgromadzone osobiście przez Doktorantkę. Jest to obraz współczesnego stanu obyczajowości ludowej ujmowanej w kontekście tożsamości regionalnej, ważnej dla społeczności lokalnej tradycyjnej i współczesnej.

Praca wpisuje się w problematykę dialektologiczno-etnologiczno-etnograficzną z elementami etnolingwistycznymi, porusza problemy istotne dla współczesnego człowieka, a pomysł dotyczący opisu tego niezwykłego dziedzictwa, użytecznego społecznie i cennego materiałowo, ze wszech miar zasługuje na uznanie. Przedstawiona w naukowy sposób specyfika obrzędów przejścia dotyczy spraw ważnych dla każdego człowieka, wpisując się zarówno w interdyscyplinarność szeroko pojętej humanistyki, jak i dziedzictwo oraz tożsamość kulturową Kielecczyzny. Jako przedmiot swoich rozważań Doktorantka wybrała problematykę dotyczącą jednego z najważniejszych problemów społecznych, a przy tym niezwykle interesującą, ale zarazem bardzo pracochłonną, wymagającą ponadto odpowiedniego przygotowania nie tylko językoznawczego, ale także kulturoznawczego, antropologicznego, etnologicznego. Swobodne poruszanie się we wszystkich wymienionych wyżej dyscyplinach naukowych, a także umiejętności pozyskiwania materiału badawczego w terenie, budzą podziw i zasługują na uznanie.

Analizowany w pracy materiał badawczy tworzy spójną całość merytoryczną i metodologiczną ukazującą wszechstronny obraz badań nad dziedzictwem kulturowym miejsca i czasu, wpisanego w przeszłość i współczesność. Miejsca niezwykłego, jakim jest ziemia świętokrzyska, którego dziedzictwo językowe i kulturowe należy chronić i zachować. Praca doktorska mgr Alicji Trukszyn taką rolę pełni, pozwalając przetrwać

dziedzictwu regionalnemu zamkniętemu w ludzkim życiu, na które składają się kolejne obrzędy przejścia. Jest to wystarczający powód, aby – po uzupełnieniach i niezbędnych korektach – praca została w opublikowana.

Podsumowując, stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Alicji Trukszyn pt. *Studium kulturowo-językowe wybranych obrzędów przejścia (na przykładzie wsi okolic Łyśca)* spełnia wymogi określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresu sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595; z późn. zm.), tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, co wskazuje, że Autorka dysponuje ogólną wiedzą teoretyczną, a także posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z tym wnioskuję o przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Alicji Trukszyn i o dopuszczenie Autorki recenzowanej pracy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/prof. dr hab. Halina Pelc/

Lublin, 10 listopada 2019 r.